

บทความพิเศษ

Fake News: ข่าวลวง, ข่าวปลอม

มานิจ สุขสมจิตร¹

ทุกๆ วันที่ 1 เมษายนของแต่ละปี มีปรากฏการณ์ที่เป็นธรรมเนียมของฝรั่งจะเล่นมุกตลก โดยสื่อสารเรื่องโกหกหลอกลวงกันออกสู่สังคม เป็นเทศกาลที่ทุกคนต่างรอคอย และเรียกขานวันที่ 1 เมษายนว่า เป็น “วันเมษาหน้าโง่” (April Fools’ Day) พอถึงวันรุ่งขึ้น ก็เฉลยว่า เป็นเรื่องไม่จริง เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้รับสารจะต้องใช้วิจารณญาณกันอย่างถ้วนถี่ว่า ข่าวสารที่ได้รับและเป็นเรื่องที่ไม่เคยคาดคิดนั้น เป็นเรื่องจริงหรือเรื่องปลอม

หนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษในบ้านเรา ก็เคยมีบทบาทในการ “อำ” เล่นสนุกๆ แบบนี้มาหลายปี ต่อมาเมื่อมีข่าวลวงข่าวปลอมซุกขึ้นในสื่อประเภทต่างๆ จึงได้เลิกเล่นข่าวลวงข่าวปลอม “วันเมษาหน้าโง่” เสีย เพื่อให้ไม่ให้อ่านสับสน

แม้ว่าปีที่แล้ว (พ.ศ. 2563) จะเป็นปีที่โรคโควิด-19 ระบาดไปทั่วโลกทำให้เกิดความวิตกกังวลกันไปถ้วนหน้า จนเกิดสำนึกเพื่อแสดงความเคารพต่อผู้คนที่กำลังมีความทุกข์ในการต่อสู้กับโรคระบาดนี้อย่างแสนสาหัส จึงลดตีกีเรื่องโกหกไม่ให้โหลดโผนลงไปมาก ก็ยังมีกลิ่นอายของการโกหกหลอกลวง ในวันที่ 1 เมษายนกันอยู่ แต่อ่อนตีกีลง เช่น สถานีวิทยุ FM แห่งหนึ่งที่ประเทศอังกฤษ ออกอากาศ “อำ” ให้ประชาชนระวังว่า ดวงจันทร์กำลังวิ่งมาชนโลก แล้วยังออกข่าวว่า สวนสนุกดิสนีย์แลนด์ออกประกาศปิดตัวเองในเดือนถัดไป กับข่าว

* หมายเหตุ บทความพิเศษเรื่อง “Fake News: ข่าวลวง, ข่าวปลอม” นี้ ผู้เขียนได้นำเสนอต่อที่ประชุมราชบัณฑิตและภาคีสมาชิก สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสภา เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2564 และให้เกียรติกองบรรณาธิการวารสารวิชาการ วารสารศาสตร์ เพื่อตีพิมพ์ลงในเล่มปีที่ 15 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2565

¹ ภาคีสมาชิกประเภทวิชาสังคมศาสตร์ สาขาวิชานิติศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสภา.

พัฒนาการของเทคโนโลยีในการปรับปรุงเครื่องบินเจ็ตลำใหม่ของบริษัทหนึ่ง ทำให้เครื่องบินกระพือปีกได้เหมือนนกแล้ว เป็นต้น

การปรากฏขึ้นของสื่อใหม่คือสื่อสังคมออนไลน์ ประกอบกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารและระบบอินเทอร์เน็ต ที่เรียกว่า “disruptive communication”² ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อพฤติกรรมและการแสวงหาข่าวสารของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผู้คนส่วนใหญ่หันมาบริโภคข่าวสารจากสื่อสังคมออนไลน์กันมากขึ้น

สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ การส่งต่อข่าวลวง ข่าวปลอม (fake news) เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสุขภาพ ซึ่งพบว่า มีการส่งต่อข้อมูลแบบผิดๆ สูงกว่าร้อยละ 80 จากบรรดาข่าวปลอมทั้งหมด และในระยะหลังยังพบเห็นข่าวปลอมเกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองหรือข่าวต่างประเทศปลอมอีกด้วย นอกจากนี้ ยังพบข้อมูลที่น่าสนใจอีกว่า ข่าวปลอม ข่าวลวง ในสื่อสังคมออนไลน์อย่างเช่นทวิตเตอร์ และแอปพลิเคชันไลน์ รวมตลอดถึงอินสตาแกรม ก็มีแนวโน้มที่จะถูกรีทวีตหรือส่งต่อมากกว่าข่าวที่น่าเชื่อถืออย่างถูกต้อง

สำนักข่าวอิศรา มูลนิธิพัฒนาการสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย ระบุในรายงานเรื่องสถานการณ์ของข่าวลวงและข่าวปลอมว่า หากข่าวลวงและข่าวปลอมแพร่กระจายผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ที่เปิดเป็นสาธารณะให้ทุกคนสามารถมองเห็นได้ เช่น เฟซบุ๊ก อินสตาแกรม หรือทวิตเตอร์แล้ว ข่าวลวงและข่าวปลอมนั้น ก็มีความรุนแรงยิ่งขึ้น เพราะการสนทนาผ่านไลน์ กลุ่มไลน์ หรือกลุ่มเฟซบุ๊กที่เป็นกลุ่มปิด (private group) ยิ่งมีอัตราสูง เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มปิดต่างมีความผูกพัน ไว้วางใจ เชื่อกันง่ายกว่าคนแปลกหน้า ยิ่งนานวันเมื่อได้ปฏิสัมพันธ์กับคนที่มีความคิดเห็นคล้ายกัน แสพแต่ข้อมูลชุดเดิมๆ ก็จะส่งผลให้ผู้บริโภคเหล่านั้นรับข้อมูลเพียงด้านเดียว และกลายเป็นเลือกรับฟัง หรือเลือกเชื่อเฉพาะ

² ศัพท์ในทศศาสตรฉบับราชบัณฑิตยสถาน: disruptive communication: การสื่อสารพลิกผัน, การสื่อสารก่อกวน: การที่สภาวะการณ์ วิธีทัศน์ และกรอบความคิดทางการสื่อสารได้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยี ซึ่งแทรกเข้ามาขัดขวางระบบการสื่อสารของมนุษย์จนหยุดชะงักไม่ได้ เคลื่อนไปตามทิศทางเดิม เป็นการล่มสลายของระบบเก่าที่มีเค้าเดิมอยู่ แต่ก็สร้างสรรค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ที่รวดเร็วและพลิกผันไปสู่สภาวะการณ์สื่อสารใหม่.

ในสิ่งที่ตนเองคุ้นเคย หรือถูกจกริตเท่านั้น ดังที่เรียกว่าเป็นเสียงก้องในห้องแคบ (echo chamber) คือสภาวะการเลือกเสพสื่อ หรือติดตามข่าวสารจากกลุ่มคนที่คิดเห็นเหมือนกับตัวเองเท่านั้น เมื่อฟังบ่อยเข้า ก็เผลอนึกไปว่า เสียงของตัวเองนั้นเป็นความจริงอันสูงสุดใครจะล้วงละเมิดไม่ได้ และไม่มีที่ว่างเปิดใจรับฟังเสียงที่แตกต่าง อีกปัญหาหนึ่งของการสื่อสารกันอยู่ในกลุ่มที่เป็นกลุ่มปิด (private group) ซึ่งมีวัยใกล้เคียงกัน เช่น ผู้สูงอายุที่มีความเท่าทันหรือความสามารถเฉพาะในการใช้เครื่องมือในการตรวจสอบค้นหาข้อมูล (search engine) น้อย อาจมีข้อจำกัดหรือมีศักยภาพน้อยกว่าคนในกลุ่มอื่น ทำให้สมาชิกกลุ่มปิดกลายเป็นส่วนหนึ่งของการแพร่ข่าวปลอมได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การไหลบ่าของข่าวลวง ข่าวปลอม มิได้ลดความรุนแรงลง ตรงกันข้ามกลับมีจำนวนมากขึ้น ไม่เลือกแพร่เฉพาะวันที่ 1 เมษายนเท่านั้น หากแต่มีการแพร่ทุกวัน เช่น วันที่ประธานาธิบดี โจ ไบเดน แห่งสหรัฐอเมริกา สาบานตนเข้ารับตำแหน่งเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2564 แทนอดีตประธานาธิบดี โดนัลด์ ทรัมป์ ผู้พ่ายแพ้ยับเยิน แต่กลับไม่ยอมรับความพ่ายแพ้ และเก็บตัวเงียบไม่ยอมปรากฏตัวในพิธีสาบานตนตามธรรมเนียม และในขณะที่ผู้คนทั้งโลกกำลังเงี่ยหูฟังนายโดนัลด์ ทรัมป์อยู่นั้น จู่ๆ ก็มีเอกสารขนาด A4 มีตราประจำตำแหน่งประธานาธิบดี เผยแพร่ออกมาพร้อมด้วยลายมือชื่อนายทรัมป์ที่คล้ายลายมือจริง ประกอบกับสารที่มีเพียงบรรทัดเดียวว่า “Joe, you know I won” (โจ, คุณก็รู้ว่าผมชนะ) สารปลอมฉบับนี้ถูกส่งต่อผ่านสื่อสังคมชนิดต่างๆ กระจายไปทั่วโลก ภายในเวลาอันรวดเร็ว นับเป็นข่าวปลอมและข่าวลวงบรรลือโลกอันสำคัญชิ้นหนึ่ง

คำว่า Fake News พจนานุกรมศัพท์นิเทศศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสภา ให้ความหมายว่า (1) ข่าวลวง: ข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงกับความจริง แพร่กระจายแฝงในรูปแบบการรายงาน ข่าวมักใช้ภาษาเร้าอารมณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ให้เชื่อ (2) ข่าวปลอม: ข่าวที่มีเนื้อหาเป็นเท็จ ปรากฏจากข้อเท็จจริง ไม่สามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้ หรืออาจมีเจตนาบิดเบือนข้อมูลไปจากข้อเท็จจริงเดิม

Claire Wardle จาก First Draft News ซึ่งเป็นองค์กรทำงานต่อต้านข่าวลวงและข้อมูลเท็จ เพื่อสร้างความไว้วางใจและความจริงในยุคดิจิทัลของ

สหรัฐอเมริกา เธอทำงานร่วมกับหน่วยงานหลายแห่ง ทั้งภาครัฐและเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนในระดับสากล รวมทั้งเพชฌัญญ์ด้วย กล่าวว่า การที่จะเข้าใจระบบนิเวศของการส่งต่อหรือแชร์ข้อมูลข่าวสารผิดๆ ออกไปนั้น ควรจะต้องทำความเข้าใจกับประเภทของข่าวสาร ข้อมูลเท็จ รวมถึงแรงจูงใจของคนทำ และเนื้อหาเหล่านั้น แพร่กระจายไปได้อย่างไร “ข้อมูลข่าวสารเท็จบางเรื่อง ผู้รับก็ทราบดีว่าเป็นเรื่องไม่จริง แต่ก็อยากจะแชร์กันซ้ำๆ โดยคนที่ถูกล้อเลียน หรือถูกเสียดสีไม่ซ้ำด้วย กลับรู้สึกอาย ถูกดูหมิ่น ถูกประจาน ถูกเกลียดชัง ก็เลยกลายเป็น cyber bullying³ หรือ hate speech⁴ ได้อีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ เนื้อหาที่นำไปสู่ความเข้าใจผิด ซึ่งอาจทำด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้”

Wardle กล่าวด้วยว่า “บางครั้งมีการแอบอ้างเอาบุคคลที่มีชื่อเสียงหรือนำเชื่อกล่าวา เป็นคนพูด หรือรับรองสิ่งนั้น แล้วยังมีการนำเอาข้อมูลหลากหลายมาเชื่อมโยงกัน ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริงอาจไม่เกี่ยวข้องกันเลย เช่น นำงานวิจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกันไปเชื่อมโยงกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าบางอย่าง เพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ในการขายสินค้าให้ได้มากขึ้น รวมทั้งการนำเอาภาพเก่าหรือภาพของเหตุการณ์อื่นมาใส่ในเหตุการณ์เดียวกัน ทำให้ผู้รับสารเข้าใจผิด คิดว่าเป็นเรื่องเดียวกัน ที่ร้ายไปกว่านั้นก็คือ เนื้อหาที่ตั้งใจตัดต่อ ไม่ว่าจะเป็นข้อความ รูปภาพ คลิปเสียง คลิปวิดีโอ ไม่ว่าจะทำเพื่อความสะดวกสบาย สร้างความเชื่อถือ หรือเพื่อผลประโยชน์อื่น ก็ถือเป็นข้อมูลเท็จ ที่ก่อผลกระทบต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคล หรือสังคมโดยรวม ทั้งยังเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายด้วย”

ข่าวลวงและข่าวปลอมเหล่านี้ แม้จะมีการพิสูจน์และชี้แจงไปแล้วว่า ไม่จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งก็ถูกนำมาแชร์บนโลกออนไลน์อีกหลายๆ ครั้ง ได้สร้างความสับสนวุ่นวาย ทำให้เกิดความวิตกกังวล และตื่นตระหนก ทำให้ผู้คนหลงทาง และเข้าใจอะไรผิดเพี้ยนไปหมด

³ การข่มเหงรังแกซ้ำๆ ด้วยภาพหรือข้อความผ่านสื่อออนไลน์ ที่สร้างความอับอายและเจ็บปวดแก่ผู้ตกเป็นเหยื่อ—ศัพท์เทคนิศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสภา.

⁴ หรือภาษาไทยเรียกว่า ประทุษฐาน.

องค์การเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization หรือ UNESCO) ได้จัดทำรายงานขึ้นมาฉบับหนึ่งชื่อ *Journalism, Fake News & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training* ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2561 เพื่อเป็นคู่มือการศึกษาและอบรมด้านวารสารศาสตร์ เป็นรายงานแบบองค์รวม จากความเห็นและประสบการณ์ของนักวารสารศาสตร์ที่มีชื่อเสียง เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับข้อมูล เพื่อส่งเสริมการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด และการกำกับดูแลตนเองของนักข่าว รายงานของ UNESCO ฉบับนี้ได้หลีกเลี่ยงการใช้คำว่า fake news ด้วยเหตุที่คำว่า “ข่าว” (news) นั้น หมายถึงข้อมูลข่าวสารที่ตรวจสอบได้ และเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ ข้อมูลข่าวสารที่ไม่เป็นไปตามมาตรฐานนี้ ย่อมไม่ควรเรียกว่า “ข่าว”⁵

ดังนั้น ถ้าใช้คำว่า “ข่าวลวง” แล้ว จะเป็นคำที่ขัดแย้งในตัวเอง ซึ่งบั่นทอนความน่าเชื่อถือของคำว่าข่าวที่เป็นไปตามมาตรฐาน ฉะนั้น รายงานที่เป็นคู่มือฉบับนี้เพื่อให้เป็นต้นแบบที่ประเทศต่างๆ สามารถนำไปใช้หรือประยุกต์ใช้ จึงเลือกใช้คำว่า “ข้อมูลบิดเบือน” (disinformation)

คำว่า “ข้อมูลบิดเบือน” หมายถึงความพยายามในการจงใจ (ส่วนใหญ่เป็นการจัดฉาก) สร้างความสับสน หรือเพื่อควบคุมประชาชน ด้วยการให้ข้อมูลที่ผิดตรงกับความเป็นจริง ซึ่งมักเกิดขึ้นควบคู่และคาบเกี่ยวไปกับกลยุทธ์การสื่อสารต่างๆ และชุดกลวิธีอื่นๆ เช่น การเจาะระบบ หรือการทำให้ผู้อื่นหมดความน่าเชื่อถือ ส่วนคำว่า “ข้อมูลที่ผิด” (misinformation) โดยทั่วไป ใช้เพื่อหมายถึงข้อมูลข่าวสารที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิด ที่ผลิตขึ้นหรือเผยแพร่ออกไป โดยแตกต่างจากจากงานข่าวที่มีคุณภาพเพราะไม่เป็นไปตามมาตรฐานจริยธรรมวิชาชีพ ขณะเดียวกัน ก็ไม่เหมือนกับรายงานข่าวที่อ่อนแอ

⁵ เพราะในทางวิชาการ คำว่าข่าว (news) หมายถึง เหตุการณ์ ข้อเท็จจริง หรือข้อคิดเห็นที่ได้รับการรายงานออกไปสู่ผู้รับสาร ถ้าเหตุการณ์นั้นไม่มีการรายงาน แม้จะมีคนสนใจมากเพียงไร ก็ไม่ถือว่าเป็นข่าว นอกจากนี้ การที่จะถือว่าเป็นข่าวจะต้องมีองค์ประกอบที่แสดงถึงความรวดเร็ว ความใกล้ชิดต่อเหตุการณ์ของผู้รับสาร ความมีเงื่อนไข ความแปลกใหม่ ความขัดแย้ง ความก้าวหน้า ฯลฯ.

ลักษณะของ Fake News

ในบรรดาข่าวสารที่ไม่เป็นความจริง ไม่ว่าจะโดยต้องการให้เป็นข่าวลวงหรือเป็นเพราะมีข้อมูลบิดเบือนใส่ร้ายและชี้นำ จนอาจทำให้ประชาชนเกิดความสับสนและขัดแย้ง ส่งผลให้เกิดความวุ่นวายขึ้นในสังคม ด้วยข่าวประเภทนี้มีข้อเท็จจริงเพียงเล็กน้อย หรือเพียงบางส่วน แต่ขาดบริบทของรายละเอียด หรืออาจเป็นข่าวที่ไม่มีข้อมูลความจริงเลย ข่าวลวงข่าวปลอมบางชิ้น อาจมีเนื้อหาที่ตรวจสอบได้จริง แต่ก็มีลักษณะการเขียนด้วยอคติ จงใจให้ร้าย หรือไม่ใส่รายละเอียดที่สำคัญต่อเหตุการณ์จริงในเนื้อหาข่าว หรือนำเสนอจากมุมมองเพียงด้านเดียว

ข่าวปลอมบางชิ้นก็เป็นโฆษณาชวนเชื่อ ที่ตั้งใจเขียนขึ้นมาเพื่อชักนำคนอ่าน โดยมีแรงจูงใจทางการเมือง หรืออาจเป็นเพียงแค่ “click bait” (พาดหัวยั่วให้คลิก) ที่เขียนล่อให้คนเข้ามาอ่านเพื่อเพิ่มยอดวิว โดยมีแรงจูงใจทางการเงินอยู่เบื้องหลัง ซึ่งน่าจะมีลักษณะกว้างๆ 3 ประการคือ

1. มีข้อมูลเท็จ ไม่ว่าจะเป็ข้อเท็จจริงเพียงบางส่วน หรือปราศจากข้อเท็จจริงเลย
 2. กระตุ้นให้เกิดการแชร์ออกไป
 3. เจตนาจะบิดเบือนหรือปิดบังความจริงด้วยการใช้อารมณ์
- ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ คือ (ก) เพื่อเป็นการล้อเลียนหรือเสียดสี (ข) เพื่อสร้างอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อ และ (ค) เพื่อเป็นการสร้างรายได้

ผลกระทบของข่าวปลอม

ข่าวปลอมได้ส่งผลกระทบต่อผู้คนและสังคมมากขึ้นในระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา เนื่องด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล และอินเทอร์เน็ต ทำให้การสร้างข่าวปลอมทำได้ง่าย เผยแพร่ได้รวดเร็ว และมีผู้คอยรับสารอยู่ตลอดเวลา โดยนักวิจัยจาก MIT (สถาบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซตส์ สหรัฐอเมริกา) พบว่า ข่าวปลอมสามารถแพร่กระจายได้รวดเร็วกว่าข่าวจริงถึง 100 เท่า จากการศึกษาข้อความในทวิตเตอร์ 126,000 ข้อความที่ทวิตออกไป 4.5 ล้านครั้ง โดยผู้ใช้งาน 3.5 ล้านคน ตั้งแต่ พ.ศ. 2549 ในปีที่มีทวิตเตอร์ จนถึง พ.ศ. 2550 โดยข่าว

ปลอมมีการเข้าถึงประมาณ 1,000-100,000 คน ในขณะที่ข่าวจริงมีคนเข้าถึงเพียง 1,000 เท่านั้น และข่าวปลอมก็มักจะถูกรีวิวมากกว่าข่าวจริงถึงร้อยละ 70

ส่วนในประเทศไทย ศูนย์ข่าวก่อนแชร์ของ อสมท. พบว่า ตลอดปี 2559 สามารถเก็บข้อมูลได้ว่า มีข่าวปลอมกว่า 300 หัวข้อ และพบว่า แต่ละหัวข้อมีการไลค์และแชร์บนเฟซบุ๊กรวมกันอยู่ในหลักแสน การที่ข่าวปลอมแพร่กระจายได้รวดเร็ว และยากต่อการแยกแยะ ก่อให้เกิดผลกระทบต่องานบุคคลและสังคมเป็นอย่างมาก ทั้งต่อความคิด ความเชื่อ อารมณ์ ความรู้สึก ส่งผลกระทบด้านความรุนแรง ด้านการเงิน ด้านสุขภาพ และด้านทัศนคติ ตลอดจนผลกระทบต่องานวิชาชีพและส่งผลกระทบด้านสังคมที่ขาดข้อเท็จจริงในการตัดสินใจ

ข่าวลวงข่าวปลอมในประเทศไทย

จากการจับกระแสความคิดเห็นในสื่อสังคมประเด็นข่าวลวงหรือข่าวปลอมระหว่างวันที่ 16 มกราคม ถึง 31 กรกฎาคม 2563 พบว่า มีข้อความบนโลกอินเทอร์เน็ตไทยที่พูดถึงโรคโควิด-19 พร้อมกับข่าวลวงมากถึง 19,008 ข้อความ โดยเฉพาะช่วงก่อนมาตรการการปิดเมือง (lock down) ครั้งแรกในวันที่ 26 มีนาคม 2563 พบข่าวลวงถึง 12,069 ข้อความ แบ่งเป็นช่วงล็อกดาวน์ 4,423 ข้อความ และช่วงหลังล็อกดาวน์ 2,626 ข้อความ

เหตุที่มีตัวเลขสูงน่าจะเป็นเพราะผู้ใช้งานคนไทยนิยมใช้อินเทอร์เน็ตกันเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกัน การทำข่าวลวงและข่าวปลอมก็ได้ทำเฉพาะโดยปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากแต่ข่าวลวงและข่าวปลอมส่วนหนึ่งก็ทำกันเป็นขบวนการที่เรียกว่า “media bombing”

การทำ fake news แบบถล่มทลายทางสื่อเช่นนี้ จะต้องกำหนดหัวข้อหรือประเด็น กำหนดตัวผู้รับผิดชอบ กำหนดความชุกของการปล่อย กำหนดแพลตฟอร์มของ social media ให้กระหึ่มไปทั่วโลกออนไลน์ เพื่อให้ผลสัมฤทธิ์สูงสุด

จากการสำรวจของ สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) หรือ สพรอ. (Electronic Transactions Development Agency: ETDA) พบว่า ในปี 2561 คนไทยใช้งานอินเทอร์เน็ตโดยเฉลี่ยสูงถึงวันละ 10 ชั่วโมง 5 นาที และมีพฤติกรรมการเสพข่าวจากโลกออนไลน์มากขึ้น โดยเฉพาะในยุคนี้มักพบข่าวปลอมแพร่ระบาดบนโลกโซเชียล ที่คนไทยร้อยละ 40 เชื่อถือข้อมูลที่ได้รับจากช่องทางโซเชียลมีเดีย นับเป็นตัวเลขที่สูงที่สุดในภูมิภาค นอกจากนี้ ยังพบว่า กลุ่มผู้อ่านที่ค่อนข้างสูงอายุได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มคนที่แชร์ข่าวปลอมมากที่สุด เพราะคนกลุ่มนี้เพิ่งจะเข้าสู่โลกอินเทอร์เน็ตตอนอายุมากแล้วไม่ทันยุคทันสมัย ขาดทักษะเรื่องความรู้เท่าทันสื่อ และเทคโนโลยีดิจิทัล ไม่ทันคิดว่าภาพ เสียง และวิดีโอสมัยนี้สามารถตัดต่อให้ดูเสมือนจริงได้ และเชื่อโดยสนิทใจว่า ข่าวทุกข่าวที่นำเสนอได้ผ่านการกลั่นกรองมาแล้ว โดยไม่ทันคิดว่าจะมีผู้ไม่หวังดีสร้างข่าวปลอมขึ้นมาเพื่อหลอกลวงผู้อื่น

กัลยวีร์ แวควลัยหงษ์ กล่าวไว้ในหัวข้อเรื่อง “เมื่อสื่อกำลังเล่นบทผู้ผลิต Fake News” ในวารสารประจำปี 2564 ของสมาคมนักข่าวหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยว่า ข่าวที่เสนอแบบฉับๆ และฉาบฉวย ต่อไปมันจะพัฒนาเป็น fake news และ hoax news ซึ่งแก้ไขได้ยาก โดยยกตัวอย่างการที่รองผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติกำลังรับไหว้ผู้ต้องหาในคดีบุกรุกป่าละเมาะ ในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตกที่จังหวัดกาญจนบุรี ภาพนิ่งจากหนังสือพิมพ์ในจังหวะที่ดูเหมือนว่านายตำรวจใหญ่ผู้นั้นกำลังยกมือไหว้ผู้ต้องหาที่เป็นเศรษฐีอย่างนอบน้อม ถูกนำไปแชร์ในโลกออนไลน์โดยสื่อสำนักหนึ่ง พร้อมกับคำพาดหัวยั่วให้คลิก (click bait) ว่า “งานนี้รอดแหงๆ” หลังจากนั้นไม่นาน เพจเสียดสีสังคมทั้งหลายก็นำภาพนี้ไปทำ meme ล้อเลียน จนยอดแชร์ถล่มทลาย มีคนเข้ามาวิพากษ์วิจารณ์กันต่าง ๆ นานากับภาพหนึ่งวินาทีนั้นโดยไม่คิดอะไรแล้ว แม้ต่อมาไม่นานจะมีคลิปวิดีโอเต็มๆ ที่เห็นได้ชัดเจนว่า เป็นการรับไหว้กันตามปกติธรรมดาของคนไทยที่ลวนทำกันทั้งนั้น มีผู้สื่อข่าวหลายคนเขียนขึ้นโพสต์ตัวเองต่อเหตุการณ์นี้ว่า “สื่อไม่ควรทำให้สถานการณ์แย่ลงไปอีก และอย่าสร้างความเกลียดชัง”

ข่าวลวงในตำนาน

หนังสือคู่มือเพื่อการศึกษาและฝึกอบรมด้านวารสารศาสตร์ของยูเนสโก ที่ชื่อ การเสนอข่าวลวงและข้อมูลบิดเบือน เล่มดั่งที่ได้กล่าวไว้แล้วรายงานว่า การขับเคลื่อนและการดัดแปลงข้อมูล เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์มาช้านาน ตั้งแต่ก่อนที่การหนังสือพิมพ์สมัยใหม่จะกำหนดคำนิยามของ “ข่าว” ว่าเป็น รูปแบบที่มีพื้นฐานบนกฎแห่งจริยธรรม

หลักฐานเรื่องข่าวลวงข่าวปลอมสมัยโบราณยุคต้นๆ ถูกค้นพบในสมัย จักรวรรดิโรมัน จากหนังสือลำดับเหตุการณ์และการปรากฏขึ้นของ “ความปั่นป่วนทางข้อมูลข่าวสาร” ตั้งแต่ยุคโรมันโบราณถึงปัจจุบัน เป็นคู่มือที่จัดพิมพ์โดย เครือข่ายนักข่าวนานาชาติ (ICFJ-International Center for Journalism วอชิงตัน ดี.ซี.) กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า เมื่อมาร์ค แอนโทนี ขุนศึกยอดนักรัก แม่ทัพ และนักการเมืองคนสำคัญของโรมัน ได้พบและตกหลุมรักพระนางคลีโอพัตรา ผู้เลอโฉมแห่งอียิปต์ จนยอมทรยศต่อแผ่นดินโรมัน และถูกออคตาเวียนผู้เป็น ศัตรูทางการเมือง ผนวกต่อต้านด้วยสโลแกนสั้นๆ และเฉียบคม ไว้นบนเหรียญ ภาษีที่กระจายไปทั่ว ดุจข้อความทวีต (tweet) แห่งยุคโบราณ จนผู้ร้ายคือ ออคตาเวียนกลับกลายเป็นผู้ชนะได้เป็นจักรพรรดิโรมัน หลังจากเอาชนะมาร์ค แอนโทนี ในยุทธนาวีที่เมืองอเล็กซานเดรีย และข่าวลวงข้อความสั้นๆ ดังกล่าว เกิดขึ้น เท่ากับว่าออคตาเวียนได้เข้าไปเจาะระบบ (hack) ของจักรวรรดิโรมัน ได้นั่นที่ ส่วนมาร์ค แอนโทนี ต้องพาคลีโอพัตราหลบหนีไปทำอัตวินิบาตกรรม ในที่สุด

ในประเทศไทย ก็เคยมีข่าวลวงข่าวปลอมเกิดขึ้นในอดีต เท่าที่มีการ บันทึกไว้คือ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งชื่อ *สยามประเภท* ซึ่งมี นายกุลหลาบ ตฤษณานนท์ (24 มีนาคม 2377-24 มีนาคม 2464) เป็นเจ้าของ และบรรณาธิการ นายกุลหลาบเรียนภาษาสันสกฤต ฟีกแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน รวมทั้งกฎหมาย และระเบียบแบบแผนราชการจากพระยาตรีสุนทรโวหาร เมื่อจบวเรียนแล้วได้เข้าทำงานเป็นเสมียนในโรงสีไฟของฝรั่ง ได้มีโอกาสเดินทางไปยุโรปและอังกฤษเมื่ออายุ 45 ปี ได้เขียนนิราศร้อยกรองชื่อ *นิราศยี่สาร* เป็น

นิราศยาวเรื่องหนึ่ง มีข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และฐานะทางเศรษฐกิจของชุมชนแห่งยุคสมัย เพราะเขามีความรู้ด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ และเมื่ออายุ 63 ปี ได้ออกหนังสือพิมพ์ *สยามประเภท* รายเดือน และหนังสือพิมพ์ *สยามประเภท* ของเขานั้น สมบัติ พลายน้อย ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ พ.ศ. 2553 เล่าว่า “เป็นที่นิยมของคนทั่วไป เพราะในสมัยนั้น หนังสือพิมพ์ประเภทที่จะให้ความรู้ทางโบราณคดีและพงศาวดารยังไม่มี คนโดยมากไม่มีความรู้ พวกที่ได้เล่าเรียนรู้เห็นก็มีเฉพาะแต่เจ้านายเท่านั้น แม้กระนั้นเจ้านายเหล่านั้นก็ยังโปรดทรง เพราะเห็นเป็นเรื่องขบขันด้วย ในหนังสือของนายกุหลาบทั้งที่เป็นหนังสือเล่มและหนังสือพิมพ์นั้น มีทั้งความจริงและความเท็จปนกัน สนุกตอนที่จับโกหกได้ ด้วยเหตุนี้ เจ้านายจึงโปรดทรงหนังสือ *สยามประเภท* มาก”

ครั้งหนึ่งหอสมุดสำหรับพระนครจัดงานแสดงหนังสือขึ้น นายกุหลาบได้ส่งผลงานของเขาเข้าร่วมด้วย เจ้าหน้าที่ได้จัดประเภทและระบุไว้ที่ตู้เก็บผลงานของนายกุหลาบว่า “ทรงอายุัด” อันหมายถึงหนังสือที่ไม่ดี ไม่บริสุทธิ์

นายกุหลาบ ตฤณานนท์ หรือผู้ใช้นามปากกาว่า ก.ศ.ร. (ก.ศ.ร. ย่อมาจากฉายาสมัยบวชเป็นพระที่ว่า เกศโร) ได้คัดลอกหนังสือเก่าของหอหลวงแล้วไปแต่งเติมเสริมต่อ แก้ไขข้อความบางส่วนให้ผิดเพี้ยนไปจากเดิม เพราะเกรงจะมีความผิดว่าเป็นการไปคัดลอกหนังสือจากหอหลวงมา จนได้รับสมญานามว่า “กุ” และสมญานาม “กุ” ของเขานั้น ยังเป็นที่จดจำ และเอ่ยอ้างถึงจนทุกวันนี้ เมื่อกล่าวถึงผู้ที่ออกข่าวลวงข่าวปลอม ตามที่เจ้านายสมัยรัชกาลที่ 5 รับสั่งถึงว่า “กุ ละ” หรือ “กุ” ถ้าใครพูดเรื่องไม่จริงก็จะถูกติตราว่าคนคนนั้น “กุเรื่อง” หรือ “กุข่าว”

แม้เมื่อนายกุหลาบจะอายุมากถึง 66 ปีแล้ว ก็ยังชอบเขียนเรื่องเก่าจริงบ้างเท็จบ้าง แบบที่เรียกว่าปลอมพงศาวดาร เช่น เมื่อ พ.ศ. 2447 นายกุหลาบเขียนประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยตอนหนึ่งว่า มีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า “พระปิ่นเกษ” มีพระราชโอรสทรงพระนามว่า “พระจุลปิ่นเกษ” แต่ไม่ทรงพระปรีชาสามารถ จึงเสียเมืองแก่กรุงศรีอยุธยา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงกริ้วที่เอาพระนามของพระองค์ท่านไปล้อเลียนว่า เป็นกษัตริย์ที่ทำให้เสียเมือง จึงรับสั่งให้มีการสอบสวนนายกุหลาบอีก ในที่สุดนายกุหลาบถูกส่งตัวไปสงบอารมณ์อยู่ในโรงพยาบาลบ้าจนกว่าจะหาย เท่ากับว่าเอาไปปรับทัศนคตินั่นเอง นายกุหลาบเข้าไปอยู่ในโรงพยาบาลบ้าได้ 33 วัน ก็ทำฎีกาขึ้นทูลเกล้าถวาย ขอพระราชทานอภัยโทษความว่า “ข้าพระพุทธเจ้ารักษาร่างกายและอารมณ์อยู่ที่โรงพยาบาลตั้งแต่เดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม จนข้าพระพุทธเจ้าหายเป็นปกติแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าฯว่า หายคราวนี้คงไม่มีสติวิปลาสเหมือนแต่ก่อนต่อไป” นายกุหลาบถึงได้รับพระราชทานอภัยโทษให้กลับไปอยู่บ้านได้

จะเห็นได้ว่า การบิดเบือนดัดแปลงข้อมูลข่าวสารนั้น มีมาช้านานนับศตวรรษแล้ว แต่ในศตวรรษที่ 21 นี้ การใช้ข้อมูลข่าวสารเป็นอาวุธได้เกิดขึ้นอย่างดาษดื่นในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เพราะเทคโนโลยีใหม่อันทรงอำนาจทำให้การดัดแปลงและการสร้างเนื้อหาปลอมสามารถเกิดขึ้นได้ง่าย ในขณะที่สื่อเครือข่ายสังคม (social media) เป็นตัวกระจายข้อความเท็จ ที่มีคนจำนวนมากให้การสนับสนุน ผ่านการส่งต่อของกลุ่มเป้าหมายที่ขาดวิจารณญาณ

สื่อเครือข่ายสังคม (social media) จึงกลายเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์สำหรับโฆษณาชวนเชื่อทางคอมพิวเตอร์ ที่แพลตฟอร์ม (platform)⁶ และกลุ่มต่างๆ รวมทั้งกลุ่มผลประโยชน์จะออกปฏิบัติงาน โดยเฉพาะในช่วงที่การเมืองกำลังร้อนแรง เช่น ช่วงที่มีการเลือกตั้ง

⁶ พจนานุกรมศัพท์นิเทศศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา ให้ความหมายของคำว่า “platform” ว่า หมายถึง บริการเว็บไซต์ หรือวิธีการทั้งออฟไลน์ (off line) และออนไลน์ (on line) ที่ส่งสื่อไปยังผู้รับสารในยุคที่พลิกผันจากระบบสื่อสารมวลชนดั้งเดิม โดยผู้รับสามารถส่งกลับ ส่งต่อ หรือแบ่งปันเนื้อหาได้ในระบบออนไลน์ โปรแกรมทำหน้าที่เป็นตัวกลาง การสื่อสารที่ทำให้สามารถพัฒนา สร้างสรรค์ จัดการ และให้บริการตลอดจนเชื่อมต่อระหว่างโปรแกรมประยุกต์ต่างๆ ได้ “platform” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “plateforme” ในภาษาฝรั่งเศส ซึ่งมีความหมายว่าพื้นฐานหรือแผน ในภาษาอังกฤษนั้น ความหมายของคำว่า “platform” มีหลายมิติ และรวมถึงความหมายว่า เวทีหรือโอกาสในการนำเสนอความคิดเห็น ให้ผู้คนได้รับรู้ นอกจากนี้ ในระบบสารสนเทศ “platform” หมายถึง “software” หรือ “programme”.

นักสร้างข่าวปลอมบรลือโลก

ตัวอย่างการสร้างข่าวปลอมที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สหรัฐอเมริกา เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า และมีผลถึงกับทำให้การเลือกตั้งประธานาธิบดีต้องเปลี่ยนแปลงไปนั่นก็คือ ในการชิงชัย ระหว่างนายโดนัลด์ ทรัมป์ และนางฮิลลารี คลินตัน เมื่อ พ.ศ. 2559 โดยนักสร้างข่าวปลอมผู้นั้นคือ นายคาเมรอน แฮร์ริส (Cameron Harris) บัณฑิตด้านรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ วิทยาลัยเควิดสัน รัฐนอร์ทแคโรไลนา สหรัฐอเมริกา เป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกรุ่นแรกๆ กับอาชีพการสร้างข่าวปลอม (fake news) ลงในโซเชียลมีเดีย โดยการนำเอาความรู้ทางด้านการเมืองและเศรษฐศาสตร์ที่ร่ำเรียนมา ใช้เป็นทักษะในการทำมาหากินทันทีที่เรียนจบ ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2559 อันเป็นช่วงเวลาเดียวกับการหาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดี ระหว่างนายโดนัลด์ ทรัมป์ กับนางฮิลลารี คลินตัน กำลังเข้มข้น นายแฮร์ริสได้ฟังทรัมป์ตระเวนหาเสียง (ที่ในเวลานั้น ทรัมป์รู้ตัวเองว่า ถึงอย่างไรก็คงเอาชนะฮิลลารีได้ยาก) กับคนอเมริกันที่กำลังโกรธเคืองกับสภาพที่เป็นอยู่ของตัวเอง และโทษทุกอย่างไปที่การเมือง ทรัมป์ได้พูดปลุกกระดมคนกลุ่มนี้ด้วย ทั้งพูดความจริงบ้างความเท็จบ้าง ผสมกันทั้งสองอย่างบ้าง กล่าวหาการเลือกตั้งที่กำลังจะมีขึ้นว่า ไม่โปร่งใส มีกลิ่นไม่ดีออกมาหลายอย่าง และกำลังถูกชักจูงไปในทิศทางที่รักษาผลประโยชน์ของกลุ่มอำนาจเก่า (The Establishment)

เมื่อแฮร์ริสได้ฟังทรัมป์พูดหาเสียงในลักษณะดังกล่าวซ้ำแล้วซ้ำเล่า เขาจึงสร้างทฤษฎีการเมืองของตัวเองขึ้นมา จากฐานคิดเรื่องความไม่น่าเชื่อถือ และไม่พอใจต่อสื่อกระแสหลัก เช่น CNN (Cable News Network) หรือ MSNBC (Microsoft National Broadcasting Company) ของบรรดากลุ่มผู้สนับสนุนทรัมป์

ดังนั้น ถ้ามีช่องทางใดที่จะกระบอกหูกในสิ่งที่ทรัมป์พูดกับกลุ่มคนเหล่านี้ ได้ตลอดเวลา พวกเขาก็พร้อมที่จะเชื่อว่า ฮิลลารีไม่มีทางที่จะเอาชนะทรัมป์ได้ นอกจากใช้วิธีโกงการเลือกตั้งเท่านั้น เพราะทรัมป์ย้ายอยู่ตลอดเวลา ได้มีการเตรียมการเพื่อหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ฮิลลารีชนะการเลือกตั้ง

แฮร์ริสจึงไปซื้อเนื้อที่เว็บไซต์เก่าๆ ที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว ด้วยเงินเพียง 5 ดอลลาร์ แล้วนำกลับมาเปิดใช้ใหม่ โดยสร้างเป็นเว็บไซต์ข่าวชื่อ Christian Times Newspaper หลังจากนั้น แฮร์ริสก็เริ่มทำการสร้าง fake news ข่าวแรกออกมาด้วยการพาดหัวข่าวว่า “ข่าวด่วน! พบบัตรลงคะแนนปลอมให้ฮิลลารีหลายแสนใบ ในโกดังเก็บของที่รัฐโอไฮโอ” (BREAKING: “Tens of thousands” of fraudulent Clinton votes found in Ohio warehouse) โดยในรายละเอียดของเนื้อข่าวปลอมดังกล่าว แฮร์ริสได้อุปโลกน์ชื่อ นายเรนเดล พรินซ์ อาชีพช่างไฟฟ้าและรับจ้างทั่วไปวัยกลางคน ชาวเมืองโคลัมบัส รัฐโอไฮโอขึ้นมา ให้เป็นผู้เข้าไปพบกล่องใส่บัตรเลือกตั้งจำนวนมากโดยบังเอิญ ในโกดังเก็บของแห่งหนึ่งที่กำบังบัตรลงคะแนนให้กับฮิลลารีไว้เรียบร้อยแล้ว ส่วนภาพที่แฮร์ริสนำมาลงประกอบข่าว นั้น เป็นภาพที่ได้มาจากหนังสือพิมพ์ที่เมืองเบอร์มิงแฮม สหราชอาณาจักร เป็นภาพชายวัยกลางคนคนหนึ่ง ยืนอยู่ข้างหีบบัตรเลือกตั้ง 3 หีบ มีข้อความข้างหีบว่า “Ballot Box” ให้ดูสมจริงสมจังขึ้น

การที่แฮร์ริสสร้างคนอย่างเรนเดล พรินซ์ ขึ้นมา เพราะเขารู้ดีว่า พรินซ์ คือภาพคุณลักษณะ ตัวแทนแบบเหมารวม (stereotype) ของกลุ่มคนผู้สนับสนุนทรัมป์ ที่ส่วนใหญ่เป็นคนขาว (ผู้ชาย) การศึกษาไม่สูง ตกงาน หรือไม่มีความมั่นคงในหน้าที่การงาน อาศัยอยู่ตามเมืองเล็กๆ ในรัฐต่างๆ “...ปกติแล้วแทบไม่ค่อยมีใครเข้ามาในโกดังนี้หรอก จะมีก็แต่พวกช่างประปา ที่นานๆ จะเอาท่อน้ำมาเก็บไว้ชั่วคราวเท่านั้น...” ประโยคยกเมฆที่แฮร์ริสยกขึ้นมาผ่านปากนายเรนเดล พรินซ์ ในเว็บไซต์ข่าวปลอมของเขายังบอกอีกว่า “...สิ่งที่พรินซ์พบ เป็นหลักฐานที่บ่งบอกได้ว่า มีการวางแผนโกงการเลือกตั้งครั้งใหญ่ เพื่อให้ฮิลลารีมีชัยในสวิงสเตต⁷

ก่อนที่แฮร์ริสจะเอาข่าวปลอมเรื่องการเตรียมโกงเลือกตั้งของนางฮิลลารี คลินตัน ลงในโลกออนไลน์ เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2559 เขาได้สร้างเพชฌัญช์ขึ้นมาอีก 6 บัญชี เพื่อทำหน้าที่โปรโมทให้คนเข้ามากดไลค์ข่าวปลอมขึ้นนี้

⁷ สวิงสเตต (swing state) หมายถึง รัฐที่พรรคใดพรรคหนึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะรับชัยชนะ.

ไม่ทันข้ามวัน ข่าวนี้ปรากฏในโซเชียลมีเดียหลายแพลตฟอร์ม ก็มียอดผู้เข้ามาอ่านหรือดูมากถึง 46,021 คนทั่วโลก มีการแชร์ข่าวนี้กันว่อนในโซเชียลมีเดียต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ไลน์ หรืออินสตาแกรม

ถึงแม้วันรุ่งขึ้น คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) รัฐไอโฮโอ จะได้ไปตรวจสอบโกดังดังกล่าว และออกแถลงการณ์ว่าเรื่องนี้ไม่เป็นความจริง ก็สายไปเสียแล้ว เพราะข่าวได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วในโลกออนไลน์ และก็ไม่มีความสนใจในแถลงการณ์ของ กกต. รัฐไอโฮโอ เพราะคนเหล่านี้มีความลำเอียงเข้าข้างตนเองเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว (confirmation bias หรือ myside bias) ที่เชื่อว่าฝ่ายฮิลลารีโกง และก็ไม่เชื่อถือในระบบจัดการเลือกตั้งครั้งนี้ เพราะพวกเขาฝังใจเชื่อในสิ่งที่ทรัมป์พูดย้ำมาตลอดการหาเสียงว่า ระบบจัดการเลือกตั้งครั้งนี้เป็น “a rigged system” หรือ “ระบบที่ถูกจัดการอย่างไม่เป็นตามครรลองของมัน เพื่อหวังผลทางใดทางหนึ่ง”

ไม่กี่วันหลังจากนั้น แอริสก็ได้เงินส่วนแบ่ง 5,000 ดอลลาร์ จากยอดทั้งหมด 22,000 ดอลลาร์ ซึ่งมาจากค่าโฆษณาสินค้าต่างๆ ที่ Google เอามาใส่ไว้ในเว็บไซต์ข่าวปลอมของเขา ที่แอริสใช้เวลา นั่งเทียนเขียน เพียง 15 นาที⁸

เมื่อเห็นว่าวิธีหาเงินจากการเขียนข่าวปลอมได้ง่ายๆ เช่นนี้ แอริสवलบลเลขในใจว่า ถ้าเขาใช้เวลาเพียงสัปดาห์ละครึ่งชั่วโมงต่อสัปดาห์เพื่อเขียน fake news เพื่อหาเงินกับกลุ่มผู้สนับสนุนทรัมป์ ในช่วงที่การหาเสียงกำลังเข้มข้นเช่นนี้ เขาก็สามารถที่จะทำเงินหลักแสนเหรียญดอลลาร์สหรัฐได้ไม่ยาก

เวลาไม่ถึงเดือนที่เว็บไซต์ข่าว CTN (Christian Times Newspaper) ถือกำเนิดขึ้นมา มูลค่าของมันอยู่ที่ระหว่าง 115,000 ถึง 125,000 ดอลลาร์ เพราะเว็บไซต์นี้ติดอันดับหนึ่งในสองหมื่นเว็บไซต์แรกๆ ที่คนเข้ามาชม จากจำนวนกว่าพันล้านเว็บไซต์ที่มีอยู่ทั้งหมดทั่วโลก คาเมรอน แอริส ตัดสินใจว่า รออีกสักนิดจะขายมันภายหลังวันเลือกตั้ง (8 พฤศจิกายน 2559)

⁸ รายได้หลักของธุรกิจเว็บไซต์มาจากค่าโฆษณา คิดจากจำนวนผู้เข้ามาดูหรือจากยอดการคลิก ยังมีคนเข้ามาดูมาก ก็จะมีการลงโฆษณามาก เจ้าของเว็บไซต์ก็จะได้เงินมาก.

เมื่อผลการเลือกตั้งออกมาชนิดหักหน้าโพลเกือบทุกสำนัก จึงมีการวิเคราะห์กันอย่างกว้างขวางว่า ทำไมทรัมป์ถึงได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง ซึ่งหนึ่งในปัจจัยนั้นก็คือข่าวปลอมต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมา ทั้งข่าวที่เป็นบวกกับทรัมป์ และเป็นลบกับฮิลลารี

หลังจากนั้น แฮร์ริสได้เข้าไปตรวจสอบในเว็บไซต์ข่าว CTN ของเขา ผลปรากฏว่า โฆษณาที่เคยมีอยู่มากมายหายไปหมด เพราะ Google ถอดออกหมด เว็บไซต์ที่เคยมีมูลค่ากว่าแสนเหรียญดอลลาร์ เมื่อไม่กี่วันก่อน กลายเป็นเว็บไซต์ที่ไม่มีราคาต่อไป

เมื่อความแฉงขึ้น แฮร์ริสได้บอกกับนักข่าวตอนหนึ่งว่า “...จริงๆ แล้ว ผมจะเปลี่ยนเป็นเขียน fake news เพื่อสนับสนุนฮิลลารี แล้วสาดโคลนใส่ทรัมป์ให้ละเหวี่ยงไปเลยก็ได้ แต่เขียนแบบนั้นมันไม่ได้เงินมาก...”

ปัจจุบันการเมืองสหรัฐอเมริกากลายเป็นการเมืองยุคหลังความจริง (post-truth) อันเนื่องมาจากการสร้างข่าวปลอมของคนอย่างนายคาเมรอน แฮร์ริส การทวิตแบบทรัมป์⁹ การไม่สามารถแยกแยะ วิจัยข้อเท็จจริงจากข่าวสารที่ได้รับในโลกโซเชียลมีเดียว่า ขึ้นไหนเป็นข่าวจริง (fact news) หรือข่าวปลอม (fake news) ของคนอเมริกัน โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นและคนรุ่นใหม่ ที่ส่วนใหญ่ติดตามข้อมูลข่าวสารจากช่องทางออนไลน์ รวมไปถึงการรับข่าวสารด้านการเมืองจากสื่อโทรทัศน์ที่มีข้อจำกัดเรื่องความครบถ้วนของข้อมูลข่าวสาร และเรื่องราวทั้งหมด

ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้การเมืองสหรัฐอเมริกาเข้าสู่ยุคหลังความจริง (post-truth) หรือยุคที่ความจริงไม่มีความสำคัญ เพราะผู้คนต่างใช้อารมณ์ ความรู้สึก มากกว่าใช้เหตุผลและข้อเท็จจริง ไม่มีใครมาใส่ใจว่าอะไรจริงหรือไม่จริงอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์ *The New York Times* ได้ตั้งฉายาสังคมการเมืองอเมริกันในทศวรรษที่ผ่านมาว่า เป็น “ทศวรรษแห่งความคลางแคลงใจ”

⁹ ซึ่งต่อมานายโดนัลด์ ทรัมป์ ได้ถูกผู้ให้บริการเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์สั่งห้ามใช้.

(A Decade of Distrust) โดยก่อนหน้านี้ ในปี ค.ศ. 2016 *The Oxford Dictionary* ได้เลือกคำว่า “post-truth” เป็น Words of the Year 2016 และในปีต่อมา คำว่า “fake news” หรือข่าวลวงข่าวปลอม ก็ถูกเลือกให้เป็นคำแห่งปี ค.ศ. 2018 โดย *The Collins Dictionary* อีกเช่นกัน และเมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน ค.ศ. 2020 เมื่อรู้แน่ชัดว่า โจ ไบเดน ชนะโดนัลด์ ทรัมป์ แล้ว อดีตประธานาธิบดี บารัค โอบามา แห่งพรรคเดโมแครต ได้ให้สัมภาษณ์ BBC ว่า การเลือกตั้งครั้งเดียวจะไม่สามารถหยุดยั้งการเสื่อมสลายของความจริงในสหรัฐอเมริกาได้ เพราะ “ปัจจัยอีกอย่างหนึ่งคือ การแพร่กระจายของข้อมูลเท็จบนโลกออนไลน์ จนข้อเท็จจริงไม่ใช่สิ่งสำคัญอีกต่อไปแล้ว”

จาก Fake News ถึง Deepfake

ไม่เพียงแต่ fake news ที่ก่อความอยู่ทั้งในสังคมไทยและสังคมโลกเท่านั้น แต่ได้มีนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเกิดขึ้นมาอีก เรียกว่า “deepfake” คือ วิดีโอที่ถูกสร้างขึ้นด้วยเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence หรือ AI) และ machine learning (หรือการทำให้ระบบคอมพิวเตอร์เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ผ่านการใช้ข้อมูล ที่เราป้อนเข้าไปให้มัน) ปัจจุบันความก้าวหน้าในเทคโนโลยีทั้งสองนี้ ทำให้การสร้างเสียงและวิดีโอปลอม (deepfake) ทำได้ค่อนข้างง่าย และมีความเหมือนจริงเป็นอย่างมาก จนยากที่จะแยกได้ว่า ขึ้นไหนเป็นของจริงหรือปลอม เช่น เมื่อมีผู้นำวิดีโอคลิปของนักการเมืองระดับโลก 2 ขึ้นมาเปิดให้ดู โดยขึ้นแรกเป็นเสียงจริงของนักการเมืองสองคนพูดจาโต้ตอบกัน ส่วนอีกชิ้นเป็น deepfake หรือวิดีโอปลอม ที่ถูกสร้างขึ้นด้วย AI และ machine learning

ทำไมถึงเรียกว่า “deepfake” คำว่า “deepfake” ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณเดือนธันวาคม 2560 โดยถูกใช้เป็นชื่อรหัส (code name) ของโปรแกรมเมอร์คนหนึ่ง ที่ใช้ AI และ machine learning ทำการเปลี่ยนแปลงใบหน้าของเหล่า porn stars ในภาพยนตร์แนวลึบโป๊เปลือย (pornographic movie) ให้กลายเป็นใบหน้าดาราสอลลิตู๊ดและสุภาพสตรีผู้มีชื่อเสียงหลายคน แล้วก็นำไปเผยแพร่ในโลกออนไลน์

ปัจจุบันนี้ การสร้าง deepfake ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะแต่ในแวดวงภาพยนตร์แนวโป๊เปลือยเท่านั้น แต่ได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วในทุกวงการ โดยเฉพาะวงการการเมือง

Deepfake ไม่ใช่เทคนิคการตัดต่อวิดีโอ หรือตัดปะภาพด้วยโปรแกรมกราฟิกแบบทั่วไป แต่ deepfake ใช้เทคนิคที่เรียกว่า Generative Adversarial Networks (GANs) ในการสร้างวิดีโอปลอมของบุคคลหนึ่ง ด้วยการคัดลอกใบหน้า ลักษณะท่าทาง กิริยา การเคลื่อนไหวริมฝีปาก และน้ำเสียงจริง จากบุคคลอีกคนหนึ่ง GANs จะประกอบด้วยระบบเครือข่ายของคอมพิวเตอร์สองกลุ่ม โดยที่แต่ละกลุ่มของเครือข่ายนี้จะแข่งขันกันสร้าง deepfake ที่สมบูรณ์แบบที่สุดออกมา

ระบบ GANs ที่บางคนเรียกกันว่า “เครือข่ายประสาธเทียม” นี้ เกิดขึ้นมาจากงานวิจัยของนักวิทยาศาสตร์ 8 คนแห่งมหาวิทยาลัย Montreal ประเทศแคนาดา เมื่อ ค.ศ. 2014 นำโดยนาย Ian J. Goodfellow (อีก 7 คนคือ Jean Pouget-Abadie, Mehdi Mirza, Bing Xu, David Warde-Farley, Sherjil Ozair, Aaron Courville และ Yoshua Bengio) บทความอันเนื่องมาจากงานวิจัยของนักวิทยาศาสตร์ทั้ง 8 คน ได้ทำให้โลกสั่นสะเทือนอย่างมาก โดย GANs จะแบ่งงานกันทำออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่เป็น generator ทำหน้าที่สร้างข้อมูล ส่วนที่เป็น discriminator ทำหน้าที่แยกแยะ คือ เป็นผู้สังเคราะห์ (synthesier) คอยบอกว่า generator ได้สร้างข้อมูลออกมาใกล้เคียงกับเป้าหมายที่สนใจ หรือยัง บทบาทเช่นนี้นับเป็น deep learning

ตัวสังเคราะห์ของระบบ GANs ที่ว่านี้ จะทำหน้าที่เสมือนกรรมการตัดสิน ที่คอยจู้จี้จั่วไซ้ บอกแต่ละเครือข่ายว่า สร้าง deepfake ได้เหมือนจริงขนาดไหน ถ้ายังไม่เหมือนสมบูรณ์แบบ ก็จะสั่งให้อีกเครือข่ายหนึ่งซึ่งอยู่เคียงคู่กันไปทำให้ดีกว่าเครือข่ายแรก ถ้าเครือข่ายที่สองยังสร้างออกมาไม่เหมือนแบบตัวสังเคราะห์ก็จะเอาผลลัพธ์ที่ได้จากเครือข่ายที่สองป้อนกลับเข้าไปใส่ ให้เครือข่ายที่หนึ่งไปพัฒนาสร้างต่อให้ดีขึ้น แข่งกันไปแข่งกันมาเช่นนี้เป็นพันๆ หมื่นๆ

หรือแม้กระทั่งถึงแสนหรือล้านรอบ จนกว่าจะได้ deepfake ที่เหมือนกับรูปภาพเคลื่อนไหวจริงของบุคคลเป้าหมาย

Deepfake ถือเป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของการสร้างข่าวปลอม ข่าวลวง หรือ fake news เพราะมันเป็นการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ที่ผู้รับได้เห็นด้วยตา และ ได้ฟังด้วยหูของตนเองโดยตรง ไม่ใช่เป็นการส่งต่อ บอกเล่าต่อๆ กันมาแบบข่าวปลอมทั่วๆ ไป ปัจจุบันนี้ deepfake ถูกจัดเป็นภัยคุกคามตัวใหม่ต่อความมั่นคงของหลายๆ ประเทศ

การทำ deepfake เมื่อมาถึงวันนี้ กลายเป็นเรื่องที่ไม่ยุ่งยากไปเสียแล้ว เพราะได้มีนักพัฒนาคิดค้น application สำหรับทำ deepfake ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก จนใครๆ ก็สามารถเข้าไป download เอามาทำเสร็จภายในเวลาไม่กี่นาที มีทั้งแบบที่ไม่เสียเงิน และหากจะเสียก็เพียง 2-3 ดอลลาร์สหรัฐ เช่น deepfake application ที่ใช้ชื่อว่า Zao, Deepfakes web β, Wombo, Reface, My Heritage, Deep Face Lab, Deep Art และ Face Swap Live เป็นต้น

การไหลบ่าของข่าวลวง ข่าวปลอม

ข่าวลวงและข่าวปลอม (fake news) ไม่เพียงแต่ทำให้ผู้เสพข่าวได้รับข้อมูลที่บิดเบือน ผิดพลาด หรือไม่ครบถ้วนเท่านั้น หากแต่ยังได้ส่งผลกระทบถึงการตัดสินใจที่ผิดพลาด ซึ่งอาจเป็นผลเสียต่อชีวิตและทรัพย์สิน เช่น ข้อมูลผิดเกี่ยวกับยารักษาโรค หรือข้อมูลที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม รวมถึงข้อมูลเท็จในทางการเมือง ทั้งภายในและภายนอกประเทศ

สถานการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดมีศัพท์ใหม่ในวงการวิชานิติศาสตร์ วารสารศาสตร์ ขึ้นที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดแห่งสหราชอาณาจักร และที่อื่นๆ คือคำว่า “infodemic” อันเป็นคำผสมระหว่าง “information” ที่แปลว่าข้อมูล ข่าวสาร กับคำว่า “pandemic” แปลว่าการระบาดใหญ่ เมื่อเอาสองคำนี้มารวมกัน จึงเกิดความหมายใหม่ว่า หมายถึง สถานการณ์ที่ข้อมูลข่าวสารผิดๆ จำนวนมาก ไหลบ่าแพร่ขยายอย่างรวดเร็ว และก่อให้เกิดความเสียหายอย่างกว้างขวาง ส่งผลร้ายหลายประการ เช่น

(1) ผู้ได้รับข้อมูลข่าวสารที่ไม่ถูกต้อง ทำให้การตัดสินใจผิดพลาด อาจส่งผลเสียต่อชีวิตและทรัพย์สิน เช่น ข้อมูลที่ว่าดื่มน้ำมะพร้าวช่วยรักษามะเร็งได้ ผู้ป่วยอาจเลิกไปรับการรักษาจากแพทย์ ทำให้มะเร็งลุกลามถึงขั้นเสียชีวิตได้

(2) เกิดความตระหนกตกใจ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับภัยพิบัติ หรือโรคระบาดต่างๆ ที่ไม่จริง ทำให้ผู้คนแตกตื่น แห่กักตุนสินค้า ของกินของใช้ หรือไปเข้าใจผิดเกี่ยวกับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคที่ไม่เกิดขึ้นจริง หรือข่าวการเมือง หรือนโยบายของรัฐบาลที่อาจทำให้ดัชนีหุ้นขึ้นหรือลง นักลงทุนเทขายหุ้น หรือแย่งกันกว้านซื้อหุ้นไว้เก็งกำไร

(3) ผู้ถูกแอบอ้างได้รับความเสียหาย เช่น ถูกล้อเลียน ถูกดูหมิ่น กลั่นแกล้ง รังแก (bully) เพราะข้อมูลเท็จที่เกิดจากการตัดต่อ ทำให้ดูตลกขบขัน ถูกเกลียดชังจากข้อมูลเท็จเชิงใส่ร้ายป้ายสี หรือแจ้งข่าวไม่จริงว่า นักแสดงระดับดาราผู้มีชื่อเสียงเป็นโรคร้าย ป่วย ใกล้เสียชีวิต ไร้ญาติขาดมิตร อาจมีมีจฉฉัพฉฉวยโอกาสเรียไรโดยใช้หมายเลขบัญชีในธนาคารของตนเอง

(4) เกิดความขัดแย้งในสังคม โดยเฉพาะข้อมูลเท็จทางด้านการเมือง ข่าวสถานการณ์ระหว่างประเทศอาจนำไปสู่ความไม่สงบสุขและสร้างปัญหา ระหว่างประเทศได้

การรับมือ Fake News

จากปัญหาข่าวลวงและข่าวปลอมที่เกิดขึ้นทั้งหลายในประเทศและต่างประเทศ ได้มีภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาดูแล เช่น IFCN¹⁰ ร่วมกับเครือข่าย 39 องค์กรในประเทศไทย จัดเวทีสัมมนาหัวข้อ “ความท้าทายในการตรวจสอบข้อเท็จจริงร่วมกัน” โดยนาย Baybars Orsek ผู้อำนวยการเครือข่ายองค์การตรวจสอบสากล นำเสนอประสบการณ์การทำงานการตรวจสอบข่าวลวงข่าวปลอม ที่เกิดขึ้นในเครือข่ายของ IFCN โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน

¹⁰ IFCN หรือ International Fact Checking Network เป็นองค์กรไม่แสวงหากำไร เป็นเครือข่ายความร่วมมือระดับโลก ก่อตั้งเมื่อเดือนกันยายน 2558 ร่วมมือกับองค์กรต่างๆ กว่า 82 องค์กร จาก 48 ประเทศ ทำหน้าที่วิเคราะห์หวัจย เผยแพร่ความรู้และข้อเท็จจริงเพื่อต่อต้าน fake news โดยยึดมั่นในหลักการที่ว่า “ข้อมูลบิดเบือนคือตัวทำลายการสื่อสารของทั้งโลก”.

ภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทำให้เห็นว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีนักตรวจสอบข่าว (fact checker) ซึ่งในแต่ละประเทศต้องมีการทำงานเชื่อมโยงและส่งต่อข้อมูลซึ่งกันและกัน โดยในปี พ.ศ. 2564 นี้ ได้มีโครงการร่วมมือกันหลายเมืองเช่นที่ลอนดอน โรม ปารีส รวมทั้งกรุงเทพมหานคร ซึ่งในอนาคตก็จะขยายไปในภูมิภาคอาเซียน เพื่อลดการรับข้อมูลลวง ข้อมูลปลอม โดยเฉพาะในสถานการณ์โรคโควิด-19 ระบาด ที่เห็นกันว่า การตรวจสอบข่าวลวง และการหาต้นตอข่าวลวง ยากกว่าการค้นหาคู่ติดเชื้อโควิด-19

นอกจาก IFCN แล้ว ภายในประเทศยังมีภาคส่วนต่างๆ เข้ามาดูแลและจัดการ เช่น สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) (ETDA: Electronic Transactions Development Agency) กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี กองบัญชาการตำรวจแห่งชาติ มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย ศูนย์ข่าวร็อกเกอร์ อสมท. และโครงการ Cofact¹¹ เป็นต้น รวมทั้งการดูแลกำกับกันเองขององค์กรสื่อและภาคส่วนต่างๆ ที่ทำงาน ทั้งด้านการให้ความรู้และข้อเท็จจริง ภาคประชาสังคม สื่อมวลชนที่เป็นมืออาชีพ และการวางนโยบายในการใช้งานของผู้เผยแพร่เนื้อหาในสื่อสังคมออนไลน์

แต่สิ่งที่น่ากลัวคือ การรู้ไม่เท่าทันข้อมูลข่าวสารของตัวผู้ใช้งานเอง ที่ตกหลุมพรางของผู้สร้างข่าวลวงข่าวปลอม ดังนั้น ผู้รับข่าวสารเองควรมีทักษะในการรู้เท่าทันสื่อ สามารถวิเคราะห์ และใช้วิจารณญาณในการรับข้อมูลข่าวสาร โดยเปิดรับจากแหล่งข่าวที่น่าเชื่อถือ สามารถแยกแยะข้อเท็จจริงกับความคิดเห็นออกจากกันได้ รู้ถึงเจตนาที่ต้องการสื่อในข่าว เมื่อผู้รับข่าวสาร รู้เท่าทันข่าว ก็จะทำได้ลดจำนวนการแชร์และการแพร่กระจายของข่าวลวงข่าวปลอมได้

¹¹ Cofact ย่อมาจาก Collaborative Fact Checking เกิดขึ้นจากการรวมตัวของพรรคประชาสังคมในประเทศไทย สร้างพื้นที่สาธารณะที่เปิดให้ทุกคนมาช่วยกันตรวจสอบเรื่องที่น่าสงสัย ไม่ว่าจะเป็นข่าวลวง ข่าวลือ ข่าวปลอม ข่าวลอก หรือความเชื่อต่างๆ ให้กระจ่างชัด.

มาตรการต่อต้านข่าวลวง ข่าวปลอม

บริษัทเฟซบุ๊ก (Facebook) ประเทศไทยได้ร่วมมือกับคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะกรรมการเลือกตั้ง กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม และศูนย์ข่าวกรองอินเทอร์เน็ต ประกาศว่า เราสามารถต่อสู้กับข่าวปลอมได้ด้วยกัน และกำลังดำเนินการด้วยวิธีต่างๆ ในการต่อสู้กับข่าวปลอม เช่น การลบบัญชีผู้ใช้ออก นอกจากนี้ ยังสามารถเรียนรู้วิธีสังเกตข่าวปลอมได้ ด้วยเคล็ดลับต่อไปนี้

(1) อย่าหลงเชื่อหัวข้อข่าว: ข่าวปลอมมักมีข้อความพาดหัวที่สะดุดตาที่ใช้ตัวหนา และเครื่องหมายอัศเจรีย์ หากหัวข้อข่าวฟังดูหวือหวาและไม่น่าเป็นไปได้ ข่าวนั้นน่าจะเป็นข่าวปลอม

(2) พิจารณาลิงก์อย่างถี่ถ้วน: ลิงก์ปลอมหรือลิงก์ที่ดูคล้ายลิงก์จริง อาจเป็นสัญญาณเตือนของข่าวปลอม เว็บไซต์ข่าวปลอมจำนวนมากสลับเปลี่ยนลิงก์เล็กๆ น้อยๆ เพื่อเลียนแบบแหล่งข่าวจริง คุณสามารถไปที่เว็บไซต์และเปรียบเทียบลิงก์นั้นกับลิงก์ของแหล่งข่าวที่ได้รับการยอมรับ และน่าเชื่อถือได้

(3) ตรวจสอบแหล่งข่าว: ตรวจสอบให้แน่ใจว่า เรื่องราวนั้นเขียนขึ้นโดยแหล่งข่าวที่เราเชื่อถือ และมีชื่อเสียงด้านการให้ข้อมูลที่ถูกต้อง หากเรื่องราวนั้นมาจากแหล่งข่าวที่เราไม่รู้จัก ให้ตรวจสอบที่ส่วน “เกี่ยวกับ” ของแหล่งข่าวนั้น เพื่อเรียนรู้เพิ่มเติม

(4) สังเกตสิ่งที่ผิดปกติ: เว็บไซต์ข่าวปลอมหลายแห่งมักสะกดคำผิด หรือมีการจัดวางรูปแบบที่ดูไม่เป็นมืออาชีพ หากเราเห็นลักษณะเหล่านี้ ควรอ่านข่าวอย่างระมัดระวัง

(5) พิจารณารูปภาพ: ข่าวปลอมมักมีรูปภาพหรือวิดีโอที่ถูกบิดเบือน บางครั้งรูปภาพอาจเป็นรูปจริง แต่ไม่เกี่ยวข้องกับบริบทของเรื่องราว เราสามารถค้นหารูปภาพนั้น เพื่อตรวจสอบยืนยันแหล่งข่าวที่มาของรูปภาพได้

(6) ตรวจสอบวันที่: ข่าวปลอมอาจมีลำดับเหตุการณ์ที่ไม่สมเหตุผล หรือมีการเปลี่ยนแปลงวันที่ของเหตุการณ์

(7) ตรวจสอบหลักฐาน: ตรวจสอบแหล่งของข้อมูลของผู้เขียน เพื่อยืนยันว่าแหล่งข้อมูลนั้นถูกต้อง ชาวที่ไม่มีหลักฐาน หรืออ้างอิงผู้เชี่ยวชาญที่ไม่ระบุชื่อ อาจชี้ให้เห็นว่าชาวดังกล่าวเป็นชาวปลอม

(8) เปรียบเทียบข่าวจากแหล่งอื่นๆ: หากไม่มีแหล่งข่าวอื่นที่รายงานเรื่องเดียวกัน ก็อาจเป็นสัญญาณบ่งชี้ว่า ชาวนั้นอาจเป็นชาวปลอม ถ้าชาวนั้นมีการรายงานจากหลายแหล่งข่าวที่เราเชื่อถือ ก็เป็นไปได้ว่าชาวนั้นจะเป็นชาวจริง

(9) ชาวนั้นเป็นมุกตลกหรือไม่: บางครั้งเราก็แยกชาวปลอมออกจากมุกตลกหรือชาวเสียดสีได้ยาก จึงควรตรวจสอบดูว่าเรื่องนั้นมาจากแหล่งที่มาที่ขึ้นชื่อเรื่องล้อเลียนและเสียดสีข่าวหรือไม่ และพิจารณาว่า รายละเอียด ตลอดจนน้ำเสียงในการเล่าเรื่องฟังดูเป็นไปเพื่อความสนุกสนานหรือไม่

(10) บางเรื่องก็จูงใจสร้างขึ้นให้เป็นชาวปลอม: ใช้วิจารณญาณในการอ่าน และแชร์เฉพาะข่าวที่เราแน่ใจว่าเชื่อถือได้เท่านั้น

ในการต่อต้านข่าวลวงชาวปลอม (fake news) นั้น ไม่ใช่เรื่องที่จะผลกระทบให้กับผู้บริโภคสื่อ ว่าจะต้องรู้เท่าทันด้วยตัวเองเท่านั้น แต่ทุกภาคส่วนจะต้องร่วมมือกัน เช่น ภาครัฐ จะต้องบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดกับผู้มีเจตนาเผยแพร่ข่าวลวงชาวปลอม ควบคุมไปกับการสนับสนุนงบประมาณ เพื่อให้องค์กรสื่อ องค์กรวิชาชีพสื่อ หรือองค์กรภาคประชาสังคม เข้ามาทำหน้าที่ผลิตเนื้อหาในเชิงข้อเท็จจริงเพื่อต่อสู้กับข่าวลวงชาวปลอม

ขณะเดียวกัน องค์กรสื่อหรือสำนักข่าวมืออาชีพควรหันมาสนใจตรวจสอบข่าวลวงชาวปลอมให้มากยิ่งขึ้น เพราะเป็นประโยชน์สาธารณะ แม้ว่าการสื่อสารผ่านสื่อสังคมจะเป็นเสรีภาพ แต่เมื่อเจ้าของแพลตฟอร์ม ทำเพื่อหวังรายได้เชิงพาณิชย์อย่างเดียว คนทำสื่อก็ต้องรับผิดชอบต่อสังคมด้วย เช่น จะต้องมีการพัฒนาอัลกอริทึม¹² ที่ตรวจจับชาวปลอม หรือกรณีที่มีผู้กดรีพอร์ตในโพสต์นั้นมากๆ เจ้าของแพลตฟอร์มจะต้องดำเนินการอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกัน ก็ต้องสร้างความเข้มแข็งในเรื่องการรู้เท่าทันสื่อให้กับผู้บริโภคด้วย ส่วนผู้บริโภค

¹² อัลกอริทึม (algorithm) คือกระบวนการแก้ปัญหาที่สามารถอธิบายออกมาเป็นขั้นตอนที่ชัดเจน เมื่อนำเข้าอะไร แล้วจะต้องได้ผลลัพธ์เช่นไร.

สื่อก็ควรตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลทุกครั้ง และต้องเสฟสื่อ หรือตรวจสอบข่าวสารจากหลากหลายแพลตฟอร์ม และอย่าแชร์อะไรง่าย ๆ

โจเซฟ พูลิตเซอร์ (Joseph Pulitzer: 10 เมษายน 2390-29 ตุลาคม 2454) นักหนังสือพิมพ์อเมริกันเชื้อสายฮังการีเยน ผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง ในฐานะเป็นต้นตอของหนังสือพิมพ์แบบเยลโลว์ที่เสนอข่าวชาวบ้าน และถูกมองว่าเสนอข่าวแบบประชานิยมเป็นหนังสือพิมพ์ที่เสนอข่าวประเภทตื่นเต้น เร้าอารมณ์เกินความจริง (โดยมุ่งประโยชน์ทางธุรกิจเป็นหลัก) และเป็นผู้ก่อตั้งรางวัลพูลิตเซอร์สำหรับภาพและข่าวดีเด่นระดับโลกเป็นประจำทุกปี ก็ยังถือว่าความถูกต้องของข่าวเป็นเรื่องสำคัญ โดยพูลิตเซอร์ได้ให้คำนิยามสำหรับหนังสือพิมพ์ของเขาว่า นอกจากหนังสือพิมพ์จะต้องมีลักษณะอย่างอื่นในข่าว ในพาดหัวข่าว และในหน้าบรรณาธิการแล้ว ยังจะต้องมีความถูกต้องแม่นยำ ความถูกต้องแม่นยำ และความถูกต้องแม่นยำ¹³

สำหรับสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ซึ่งได้ให้รางวัลเพื่อส่งเสริมการทำข่าวและถ่ายภาพ ที่เป็นไปตามหลักจริยธรรมแห่งวิชาชีพสื่อสารมวลชน ในการประกวดข่าวและภาพถ่ายยอดเยี่ยมประจำปี ชื่อรางวัล “อิศรา อมันตกุล” อันเป็นที่ปรารถนาของบุคคลในวงการสื่อสารมวลชน ก็ได้กำหนดกฎเกณฑ์ ในการให้รางวัลข่าวยอดเยี่ยมไว้ประการหนึ่งว่า “จะต้องเป็นข่าวจริง มีลักษณะของข่าวที่ดี ครบถ้วน เป็นข่าวที่สมบูรณ์ เทียบตรง และไม่มั่วคดี” ส่วนเกณฑ์ของการให้รางวัลภาพถ่ายยอดเยี่ยมก็มีกำหนดไว้ประการหนึ่งว่า “ไม่เป็นภาพที่จงใจสร้างขึ้น โดยอาศัยเทคนิคของการถ่ายภาพ และห้ามดัดแปลงแก้ไขหรือตัดต่อภาพที่ส่งเข้าประกวด”

ธนาพล วัชรพล เจ้าหน้าที่บริหารสายงานปฏิบัติการ ไทยรัฐออนไลน์ (บริษัท เทรนด์ วิจิ 3 จำกัด) กล่าวในการให้สัมภาษณ์วารสารประจำปี 2564 ของสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยว่า ผลกระทบจากโควิด-19

¹³ ต้นฉบับเขียนเป็นภาษาอังกฤษเอาไว้ว่า “What a newspaper needs in news, in its headlines, and on its editorial page is terseness, humor, descriptive power, satire, originality, good literary style, clever condensation and accuracy, accuracy, accuracy!”.

ไม่ใช่ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการธุรกิจสื่อในเครือไทยรัฐ ทั้งที่ผ่านมาและในอนาคตเท่าไรนัก “ปัจจัยท้าทายที่สำคัญคือเรื่องความเปลี่ยนแปลง เพราะหลังจากเกิดสถานการณ์โควิด-19 ก็เป็นตัวบังคับ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น การนำเสนอข่าวต้องตรวจสอบให้ละเอียด ที่ผ่านมามีเฟคนิวส์เกิดขึ้นมากมายในโซเชียล ความเป็นไทยรัฐที่คนเข้ามาอ่าน จะมั่นใจได้ว่า ข่าวแต่ละชิ้นจะถูกยืนยันว่า ถูกต้องตรวจสอบแล้ว ไม่ใช่ข่าวที่ทำให้ประชาชนแตกตื่นมากกว่าเดิม หรือเป็นข่าวที่มีอคติ ไม่เป็นกลาง เราต้องเป็นเหมือนสถาบันสื่อที่คนไว้วางใจได้ คนอยากมาเช็กข่าวกับเราว่า เรื่องไหนเป็นเรื่องจริง”

ส่วนมาตรการทางกฎหมายในการขจัดข่าวลือข่าวปลอมนั้น ผู้รักษากฎหมายจะต้องทำหน้าที่ บังคับใช้กฎหมายอย่างรวดเร็วและเฉียบขาด ถ้าพบว่าข่าวนั้นเป็นการแสดงความคิดเห็น หรือข้อความอื่นใด อันเป็นการใส่ความหมิ่นประมาทผู้อื่นให้ได้รับความเสียหาย เสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่น เกลียดชัง โดยการกระทำ ผ่านสื่อออนไลน์ เช่น การโพสต์ข้อความ ใส่ร้ายคนอื่น หรือการติดต่อนารูปคนอื่นมาโพสต์ให้ได้รับความเสียหาย หรือแสดงข้อความอันเป็นเท็จผ่านทางเฟซบุ๊ก หรือสื่อสังคมออนไลน์อย่างอื่น อันจะทำให้บุคคลอื่น ได้รับความเสียหาย ซึ่ง พ.ร.บ. ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ ที่สำคัญเกี่ยวกับการกระทำความผิดผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือสื่อสังคมออนไลน์ไว้ดังนี้

“มาตรา 14 ผู้ใดกระทำความผิดที่ระบุไว้ดังต่อไปนี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

(1) โดยทุจริต หรือโดยหลอกลวง นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือนหรือปลอม ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน หรือข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน อันมิใช่การกระทำความผิดฐานหมิ่นประมาทตามประมวลกฎหมายอาญา

(2) นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายต่อการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ความปลอดภัยสาธารณะ ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ

หรือโครงสร้างพื้นฐาน อันเป็นประโยชน์สาธารณะของประเทศ หรือก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชน

(3) นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ใดๆ อันเป็นความผิดเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร หรือความผิดเกี่ยวกับการก่อการร้าย ตามประมวลกฎหมายอาญา

(4) นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ใดๆ ที่มีลักษณะอันลามก และข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้น ประชาชนทั่วไปอาจเข้าถึงได้

(5) เผยแพร่หรือส่งต่อซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ โดยรู้อยู่แล้วว่าเป็นข้อมูลคอมพิวเตอร์ตาม (1) (2) (3) หรือ (4)

ถ้าการกระทำความผิดตาม (1) มิได้กระทำต่อประชาชน แต่เป็นการกระทำต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ผู้กระทำ ผู้เผยแพร่ หรือส่งต่อข้อมูลคอมพิวเตอร์ดังกล่าว ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และให้เป็นความผิดอันยอมความได้”

ในขณะเดียวกัน การตัดต่อรูปภาพคนอื่นลงเผยแพร่ในระบบอินเทอร์เน็ต หรือสื่อสังคมออนไลน์ ก็มีความผิดตาม พ.ร.บ.ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 มาตรา 16 ดังนี้

“มาตรา 16 ผู้ใดนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ที่ประชาชนทั่วไป อาจเข้าถึงได้ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่ปรากฏเป็นภาพของผู้อื่น และภาพนั้นเป็นภาพที่เกิดจากการสร้างขึ้น ตัดต่อ เติม หรือดัดแปลง ด้วยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ หรือวิธีการอื่นใด โดยประการที่น่าจะทำให้ผู้อื่นนั้นเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่น ถูกเกลียดชัง หรือได้รับความอับอาย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี และปรับไม่เกินสองแสนบาท

ถ้าการกระทำตามวรรคหนึ่ง เป็นการกระทำต่อภาพของผู้ตาย และการกระทำนั้นน่าจะทำให้บิดา มารดา คู่สมรส หรือบุตรของผู้ตาย เสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่น หรือถูกเกลียดชัง หรือได้รับความอับอาย ผู้กระทำต้องระวางโทษตามที่บัญญัติไว้ในวรรคหนึ่ง

ถ้าการกระทำตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสองเป็นการนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์โดยสุจริต อันเป็นการติชมด้วยความเป็นธรรม ซึ่งบุคคลหรือสิ่งใด อันเป็นวิสัยของประชาชนย่อมกระทำ ผู้กระทำไม่มีความผิด

ความผิดตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสองเป็นความผิดอันยอมความได้

ถ้าผู้เสียหายในความผิดวรรคหนึ่งหรือวรรคสองตายเสียก่อนร้องทุกข์ ให้บิดา มารดา คู่สมรส หรือบุตรของผู้เสียหายร้องทุกข์ได้ และให้ถือว่าเป็นผู้เสียหาย”

นอกจากนี้ ยังมี พ.ร.บ. การรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 ซึ่งจะมีบทบาทในการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์¹⁴ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถป้องกัน หรือรับมือกับภัยคุกคามทางไซเบอร์ได้อย่างทันทั่วทั้งที่ พ.ร.บ. ฉบับนี้จึงได้กำหนดลักษณะของภารกิจ หรือบริการที่มีความสำคัญ เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญทางสารสนเทศ ทั้งหน่วยงานของรัฐ และหน่วยงานเอกชน ที่จะต้องมีการป้องกัน รับมือ และลดความเสี่ยงจากภัยคุกคามทางไซเบอร์ มิให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคง ในด้านต่างๆ รวมทั้งให้มีหน่วยงานเพื่อรับผิดชอบในการดำเนินการ ประสานการปฏิบัติงานร่วมกันทั้งภาครัฐและเอกชน ไม่ว่าในสถานการณ์ทั่วไป หรือสถานการณ์อันเป็นภัยต่อความมั่นคงอย่างร้ายแรง ตลอดจนกำหนดให้มีแผนปฏิบัติ และมาตรการด้านรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ อย่างมีเอกภาพและต่อเนื่อง อันจะทำให้การป้องกันและรับมือกับภัยคุกคามทางไซเบอร์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีระวางโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนไว้ มีทั้งโทษจำคุกสูงสุดถึงสามปี และปรับถึงสามแสนบาท และปรับอีกไม่เกินวันละหนึ่งหมื่นบาท จนกว่าจะปฏิบัติให้ถูกต้อง

จะเห็นได้ว่า การโพสต์หรือแสดงความคิดเห็นต่างๆ อันเป็นความเท็จจริง ในระบบอินเทอร์เน็ตหรือสื่อสังคมออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก นอกจากจะเป็นความผิดฐานหมิ่นประมาท ตามประมวลกฎหมายอาญา และต้องรับผิดทางละเมิดตาม

¹⁴ ไซเบอร์ หมายความว่ารวมถึง ข้อมูลและการสื่อสารที่เกิดจากการให้บริการ หรือการประยุกต์ใช้เครือข่ายคอมพิวเตอร์ ระบบอินเทอร์เน็ต หรือโครงข่ายโทรคมนาคม รวมทั้งการให้บริการโดยปกติของดาวเทียม และระบบเครือข่ายที่คล้ายคลึงกันที่เชื่อมต่อกันเป็นการทั่วไป.

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ยังเป็นความผิดฐานนำเข้าสู่ข้อมูลอันเป็นเท็จลงในระบบคอมพิวเตอร์ อันเป็นความผิดตาม พ.ร.บ. ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2560 และ พ.ร.บ. การรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2560 อีกด้วย ซึ่งผู้กระทำความผิด และต้องรับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติ

ดังนั้น ก่อนที่จะโพสต์ แชร์ หรือแสดงความคิดเห็นใดๆ ลงในสื่อโซเชียล หรือสื่อสังคมออนไลน์ จึงต้องตรวจสอบข้อเท็จจริงให้ถูกต้องเสียก่อน เพราะหากข้อความที่โพสต์หรือแชร์ออกไปนั้นไปกระทบหรือพาดพิงถึงบุคคลอื่น หรือทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย บุคคลนั้นอาจฟ้องผู้โพสต์ผู้แชร์เป็นคดีความให้ต้องรับผิดชอบตามกฎหมายฉบับต่างๆ ได้ ทั้งนี้แม้การใช้สื่อโซเชียลหรือสื่อสังคมออนไลน์นั้นจะเป็นพื้นที่ส่วนตัวที่ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นส่วนตัวได้ แต่สื่อสังคมออนไลน์นั้นก็สื่อสาธารณะที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าถึงข้อความหรือการกระทำอื่นใด ที่โพสต์หรือแชร์ออกไปได้เช่นกัน การใช้สื่อสาธารณะจึงต้องเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ ไม่เป็นการพาดพิง หรือใส่ความผู้อื่นให้ได้รับความเสียหาย ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยของผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์นั่นเอง

ขจัด Fake News ได้ด้วยคำสอนทางพุทธศาสนา

มาตรการต่างๆ ในการระงับยับยั้งข่าวลวงข่าวปลอมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น ให้ผู้เสพข่าวรู้เท่าทันสื่อ ให้ผู้มีอาชีพสื่อทำหน้าที่ fact checker รวมทั้งให้ผู้รักษากฎหมายทำหน้าที่อย่างเคร่งครัดแล้ว ในฐานะของพุทธศาสนิกชนเห็นว่ายังน่าจะมีหนทางในการขจัดข่าวลวงข่าวปลอมด้วยการเดินตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่นคือการนำเอาพระสูตรบทที่ชื่อว่า “กาลามสูตร” มาเป็นคู่มือในการวิเคราะห์ข่าวสารข้อมูลในยุคนี้

พระสูตรนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ แห่งหมู่บ้านเกสบุตรนิคม แคว้นโกศล ชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล เมื่อมีข้อถกเถียงกันว่า ธรรมะข้อใดควรเชื่อ หรือไม่ควรเชื่อ พระพุทธองค์ทรงสอนให้ใช้หลักความเชื่อ ไม่ให้เชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมกมาย โดยไม่ใช้ปัญญา ทั้งนี้จะต้องพิจารณาให้

เห็นจริงถึงคุณและโทษถึงความดีและไม่ดี ก่อนที่จะปลงใจเชื่อ โดยมีหลักคิด 10 ประการ คือ

- (1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามๆ กันมา
- (2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
- (3) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- (4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- (5) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะเดาว่าเป็นเหตุเป็นผลกัน
- (6) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান คาดคะเน
- (7) อย่าปลงใจเชื่อจากสิ่งที่เห็น
- (8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่ตนพินิจไว้แล้ว
- (9) อย่าปลงใจเชื่อเมื่อมองเห็นรูปลักษณะที่น่าจะเป็นไปได้ว่าผู้พูดมีลักษณะน่าเชื่อถือ และ

- (10) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนด้วยว่า ต่อเมื่อได้สอบสวนตามหลักกาลามสูตร จนรู้ได้ด้วยตนเองว่า ธรรมะเหล่านั้นเป็นอกุศลหรือมีโทษ เมื่อนั้นพึงละเสีย และเมื่อได้สอบสวนจนรู้ได้ด้วยตนเองว่า ธรรมะเหล่านั้นเป็นกุศล คือไม่มีโทษ เมื่อนั้นพึงถือปฏิบัติ

ในบรรดาข้อมูลข่าวสารที่กำลังแพร่หลายกระจายไปมากมาย ชนิดที่ฝรั่งเรียกว่าเป็น infodemic นั้น ตัวอย่างเช่น กรณีที่มีการเสนอข่าวว่า องค์การการบินและอวกาศแห่งชาติหรือองค์การนาซา (NASA) ของสหรัฐอเมริกาพยากรณ์ว่า ในเดือนนั้นเดือนนี้น้ำทะเลจะทะลักขึ้นมาท่วมกรุงเทพมหานครสูงเท่ากับตึก 4 ชั้น ทำให้ผู้คนแตกตื่น บางคนถึงกับวางแผนอพยพไปซื้อที่ดินปลูกบ้านบนเขาสูงทางภาคอีสานหรือภาคเหนือ ซึ่งถ้าหากวิเคราะห์ตามหลักกาลามสูตรว่า องค์การนาซาเป็นองค์การทางอุตุนิยมวิทยาหรือไม่ มีหน้าที่พยากรณ์อากาศในประเทศไทยหรือไม่ เมื่อไม่ใช่แล้ว องค์การนี้ก็ไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องดินฟ้าอากาศในประเทศไทย ฉะนั้นจึงตัดสินใจตัดสินลงไปได้เลยว่า ข่าวชิ้นนี้เป็นข่าวเท็จ นอกจากนี้เมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว มีข่าวโกหกในสื่อสังคมออนไลน์อยู่ 2 ข่าว ข่าวแรก

คือ ชาวที่บอกว่า ประธานาธิบดี วลาดิมีร์ วลาดีมีโรวิช ปูติน แห่งสหพันธรัฐรัสเซีย ได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธแล้ว และมีภาพประกอบด้วย เป็นภาพประธานาธิบดีปูตินเดินถือรูปถ่ายพระพุทธรูป ซึ่งถ้าวิเคราะห์ให้ถ่วงถ่วงแล้วจะเห็นว่า ความจริงเป็นภาพถ่ายทหารเรือคนหนึ่งเป็นผู้ถือภาพถ่ายพระพุทธรูป แต่คนปลอมภาพนี้ ได้ลบภาพทหารเรือออก แล้วนำเอาภาพประธานาธิบดีปูตินมาแปะไว้แทน อีกข่าวหนึ่งเป็นข่าวที่รายงานว่า ประเทศอิตาลี ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติอิตาลีแล้ว ซึ่งความจริงมีอยู่แต่เพียงว่า เขารับรองว่าศาสนาพุทธก็เป็นศาสนาหนึ่งในบรรดาศาสนาทั้งหลายที่มีคนนับถือเท่านั้น

นอกจากนี้ ทั้งในสื่อใหม่คือสื่อสังคมออนไลน์ และสื่อดั้งเดิม ยังมีการโฆษณาชวนเชื่ออยู่เนืองๆ เช่น โฆษณาว่า ไฟฉายชนิดหนึ่งแม้กระบอกสั้นแต่มีอำนาจมากมายนานกว่าจะส่องไปได้ถึงดาวอังคาร หรือโฆษณาขายกระทะทำอาหารจากเกาหลียี่ห้อหนึ่ง มีคนบอกขายทางโทรทัศน์ว่า กระทะชนิดนี้ไม่มีขายในประเทศผู้ผลิตที่อ้างถึง แต่มาโฆษณาขายในประเทศไทย ใช้งบประมาณซื้อเวลาทางโทรทัศน์มหาศาล อดอ้างราวกับว่าเป็นกระทะวิเศษ ทำอะไรก็น่ารับประทานไปเสียทุกอย่าง เสมือนเป็นอาหารทิพย์

อย่างไรก็ตาม ในการวิเคราะห์ข่าวนั้น นอกจากจะใช้หลักกาลามสูตร มาบั้งวัดข่าวลือข่าวปลอมแล้ว ยังมีคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะนำมาประกอบการวิเคราะห์ได้อีก เช่น หลักโยนิโสมนสิการ อันหมายถึงการคิดของบุคคลที่ต้องมีสติปัญญาเป็นตัวกำกับ ทำให้สามารถคิดเป็น โดยคิดและวิเคราะห์ได้อย่างถูกวิธี มีระบบระเบียบต่อเนื่องจากเหตุสู่ผล เชื่อมโยงกันภายใต้พื้นฐานของคุณธรรมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติและการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ พระนักวิชาการนักคิดนักเขียน ที่เรารู้จักท่านในนาม ป. อ. ปยุตโต ได้สอนให้ใช้หลัก “ธัมมะวิจยะ” หรือธรรมวิจย ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยท่าน ป. อ. ปยุตโต อธิบายว่า หมายถึงการใช้ปัญญาสอบสวน พิจารณาสืบเสาะสิ่งที่สติกำหนดไว้ หรือนำเสนอให้เข้าใจและเห็นสาระความจริง คืออ่านแล้วใช้สติกำหนด แล้วใช้ปัญญาสอบสวน ก็จะเห็นสาระความจริงขึ้นมาทันทีว่า นี่คือนักข่าวเท็จ

ในเรื่องของข่าวลวงข่าวปลอมนี้ มีประเด็นที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งก็คือ การที่เด็กและเยาวชนของไทยเข้าถึงโลกออนไลน์เร็วเกินไป จากการสำรวจของ สสส. มูลนิธิสื่อสร้างสุขภาวะเด็กและเยาวชน ร่วมกับนักวิชาการจากสถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ สำรวจพบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาของไทยเปิดรับ สื่อออนไลน์ถึงวันละ 6-8 ชั่วโมง (ใช้เพื่อการศึกษา 61% เพื่อเล่นเกม ติดต่อกับผู้อื่น 39%) และพบว่า ผู้ปกครองส่วนใหญ่อนุญาตให้บุตรหลานใช้ โทรศัพท์มือถือตั้งแต่อายุ 2-3 ขวบเท่านั้น สิ่งที่น่าวิตกคือ ผลการศึกษาของ OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development) ได้ประเมินสมรรถภาพของนักเรียนอายุ 15 ปี จาก 77 ประเทศทั่วโลก พบว่า ความสามารถในการรับมือกับ fake news ของเด็กไทยอยู่ในลำดับที่ต่ำมาก คือ ลำดับที่ 76 โดยมีเด็กจากอินโดนีเซียรั้งท้าย ส่วนความสามารถเด็กในการรับมือ กับ fake news ของประเทศที่อยู่ในลำดับต้นๆ ได้แก่ สหราชอาณาจักร ญี่ปุ่น เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ และเดนมาร์ก ตามลำดับ

ปรากฏการณ์เช่นนี้ ผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่ในการให้การศึกษาอบรมจะต้อง เก็บเอาไปคิดว่า ต่อไปเราจะอยู่กันอย่างไรถ้าเด็กเหล่านี้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่ ได้รับการอบรมสั่งสอนให้มีความรอบรู้เรื่องสื่อ หรือรู้เท่าทันสื่อ เพราะในคำถาม 7 ข้อ ที่ OECD ถามนั้น ล้วนเป็นคำถามที่ผู้ตอบจะต้องมีความรอบรู้เรื่องสื่อ ทั้งนั้น จึงเกิดความวิตกว่า ประเทศไทยจะเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยข่าวเท็จข่าว บิดเบือน โดยที่พลเมืองไทยในอนาคตก็เชื่อในข่าวเหล่านั้น และกระพือต่อๆ ไป

พลเมืองในยุคใหม่ของเราไม่เพียงแต่จะต้องเป็นพลเมืองที่จะต้องรู้เท่าทัน ข่าวลวงข่าวปลอมเท่านั้น หากแต่จะต้องรู้เท่าทันสื่อสารสนเทศและดิจิทัล (MIDL- media, information and digital literacy) ด้วย

ขอเรียกร้องให้นักผลิตข่าวลวงข่าวปลอม และ deepfake ทั้งหลาย จงหยุดพฤติกรรมที่ทำให้สังคมสับสนวุ่นวายเสีย

ขอให้สังคมไทยปลอดจาก fake news-ข่าวลวงข่าวปลอม และ deepfake และขอให้รู้เท่าทันสิ่งเหล่านั้นกันถ้วนหน้า

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กัลยาวิร้ แวควลัยหงษ์ (2563), “เมื่อสื่อกำลังเล่นบท ผู้ผลิต Fake News”, *Media Ombudsman* *เร่งเครื่องกำกับดูแลกันเอง*, กรุงเทพฯ: สภาการหนังสือแห่งชาติ.
- กองธรรมศาสตร์และการเมือง (2563), *พจนานุกรมศัพท์นิเทศศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสภา*, กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- ธิตี สุวรรณทัต (2562-2563), “คอลัมน์ปริชาทรศน์”, *แนวหน้า*, 20 และ 27 ธันวาคม 2562, 3 มกราคม 2563 และ 21 กุมภาพันธ์ 2563.
- พ.ร.บ. การรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562.
- <พ.ร.บ. ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550.
- มานิจ สุขสมจิตร (2560), “รู้เท่าทันสื่อ คุณรู้หรือยัง”, เอกสารประกอบการบรรยายในการสัมมนา *ครูผู้บริหาร โรงเรียนไทยรัฐวิทยาทั่วประเทศ (อัดสำเนา)*.
- ส. พลายน้อย (2560), *เกร็ดภาษาหนังสือไทย*, กรุงเทพฯ: พิมพ์คำสำนักพิมพ์.
- สรานนท์ อินทนนท์ (2562), *รู้ทันข่าว*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.).
- สำนักข่าวอิศรา (2564), *รายงานเรื่อง Fake News*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิพัฒนาการสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (2563), *ThaiHealth Watch 2021 ฉบับทิศทางสุขภาพคนไทย ปี 2564*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- อริยพร โพธิ์ใส (2563), “ความผิดฐานหมิ่นประมาทกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์”, *วารสารจูนิตี*, 11(6).
- อาจิน จันทรัมย์พร (2550), *นักเขียนไทยในวงวรรณกรรม*, กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

ภาษาอังกฤษ

- Posetti, J. and Matthews, A. (2018), “A Short Guide to the History of ‘Fake News’ and Disinformation: A New ICFJ Learning Module”, International Center for Journalists (ICFJ), Washington, DC.
- Posetti, J. et al. (2018), “Journalism, Fake News & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training”, UNESCO.

สื่อออนไลน์

- <https://www.etda.or.th/content>
- <https://sites.google.com>
- <https://medium.com.gans>
- <https://www.facebook.com/help/spotfalsenews>